

МИТ О БОЈУ НА ЦАРЕВОМ ЛАЗУ

Можда нигдје као у Црној Гори нема више контраста у сваком, па и у историографском, погледу. Отуда је и приказивање прошлости (чак и тамо гдје је лакше научно проучити) више препуштено машталачко-романтичарском представљању него реално-критичким судовима. Ако је то за нека историјска збивања из даље прошлости ове мале (вјековно патне) тада подложне творевине и имало будничко-политичке разлоге за преувеличавањем и домишљањем, бар данас не би требало. Али, изгледа, силом историјске инерције и то се наставља.

У историографији Црне Горе највише се споримо око два питања: истраге „потурица“ и боја на Царевом лазу. Оба проблема везујемо за прве деценије 18. вијека и ране године духовно-свјетовног господарења Данила Шћепчева, зачетника владајуће куће Петровића. А не би се требало спорити већ само разлучити стварност од маште и спасавати је од мистификаторских (неријетко тенденциозних) калкулација. Оно што је, мање-више до данас речено о „истрази“ везано је за „Данилов запис“, а што је маштовитом (надасве поетском) круту блиско за „Горски вијенац“, усмену епiku и предање. О Царевом лазу немамо белешки у „Даниловом запису“. Поуздано је рећи да у препису то није изостављено. Немамо ни неких опипљивих докумената који би нам тај бој у онако набреклим приказивањима потврдили, али нема разлога ни да све одбацимо.

Ако, умјесто машталачког изобиља (по коме смо општедаровити) приђемо реалној анализи свега чиме до данас располажемо, а што су на свој начин, (а неки и из посебних побуда) тумачили: Руварац, Томић, Ердџановић, Драгићевић, Вуксан, Станојевић, Ђурђев, Ковијанић те Вукчевић и други, своди се на два питања: боја није било или, била је то величанствена српска пobjеда коју десетина хиљада Турака главом платило. Очито да се ни овдје, као и нигдје друго, нијесу могла помирити два опречна гледишта: критичко-историјско и романтичарско. Ево, уз коментар и примјера:

Архимандрит Иларион Руварац, познати зачетник критичко-историјске школе код нас, први је изнио сумњу на до тада његовану традицију о боју на Царевом лазу. Успут је навео да то Василије Петровић у својој (измишљајно-идеологизираној) „Историји“ не би прећутао. Такође исправно уочава да овај наводни догађај не помиње ни Јован Рајић у *Историји Бугара, Срба и Хрватша*, као ни Захарије Орфелин у свом дјелу. Орфелин није заборавио описати сукоб са Турцима у Острошком кланцу, тврдећи

да су разбијени али не наводи о коликој је формацији ријеч.

Разложном и до краја истини завјетованом Руварцу не промиче ни запажање да је Милорад Медаковић, из политичко-додворних разлога, машталачки писао и пјевао о реченом боју на Царевом лазу, величајући улогу владике Данила, коју Орфелин није ни поменуо. Тиме је његово писање о овоме не само довео под сумњу већ и обеснажио. Иако архимандрит Руварац није располагао мноштвом материјала био је без премца у доношењу закључака.

На његову теорију надовезује се Јован Томић, који детаљно истражује венецијанске архиве, али прикупља и остали домаћи материјал. Према свему, а посебно депешама провидура Пизинија Сенату (између 17. јула и 22. септембра 1712), те преписке са Ахмет-пашом, Томић негира било какав бој на Царевом лазу или црногорску пobjеду. Ахмет-паша је стигао на Цетиње, порушио манастир и цркву те се са таоцима повукао у Гацко. Томић тврди и да су у „Цетињском летопису“ уведене многе инсинуације, објашњавајући да је писан у Цетињској митрополији гдје је Василије састављао меморијал за *Историју Црне Горе*.

И белешку са маргине књиге из Пиперске хелије као и ону са наводне Србуље из 17. вијека (у посједу Љубомира Ковачевића коју је објавио Владан Ђорђевић) Томић није прихватио, тврдећи да су „скоријег датума“, а „нијесу“ ни „датиране“. Утврђено је да је за Запис из Пиперске хелије сигурно у праву, а по свему судећи и за другу белешку. Србуља је некуд загуљена. Није искључено намјерно да се наводни „проналазач“ не би офирао у мистификаторском свијетлу, будући да ортографски није ни било тешко закључити њену нетачност.

Поуздани истраживач Томић заснива тврдње на следећем: Митрополит Сава (иако савременик збивања о којем је ријеч) у представи из априла 1743. године, упућеној руској царици Јелисавети Петровој, „ни једном ријечју не спомиње ту пobjеду, као чин којим су се Црногорци с правом могли дичити“. Ни из писма од 25. маја 1752. владике Сава и главара, такође упућеној руској царици (које је уручио Василије) не види се ништа сем тужење на разарања и страдања. Ни почетно Василијево писање нема помена о томе а касније, кад се „ослободно“ пренаглашава црногорске заслуге, како у *Историји* тако и у преставакама.

Томић је у праву кад тврди да „гдје год Василије није потпуно измислио бар је дотјеривао и изопачавао факта“. Такође не признаје традицију. Колико је у свему на правом путу види се и кад обрати-

мо пажњу на Василијево преставање. Иако нигдје не помиње Царев лаз истиче да је током љета 1712. године босански везир Ахмет-паша Шапчалија са 60 хиљада напao Црну Гору и био потпуно разбијен. Како свести то у разумне оквире? – Занимљиво никако. Биле би то троструко веће снаге од свих становника Црне Горе (укључујући жене, дјецу и старце).

Не идимо само на руска сазнања о Василијевом (очито политичко-циљном) писању већ то везујемо за чињеницу да су сачуване турске пресуде о унутарцрногорским споровима (као она из 1743. године) гдје су Османлије решавале спорове чак и око манастирских имања. Нема спора да су Црногорци били склони кршењу датих обавеза према Турцима, али и према Млечанима, а (што је за највећу несрећу) и према својим владикама, поготову у међуплеменским и другим договорима. Нису бројни већ непробројни такви примјери.

Камо среће да су се Црногорци тада могли организовати да побиједу и неколико стотина наоружаних Турака. Не би седамдесетак година касније Бушатлија, прошао до Цетиња, успут, не наилазећи на отпор, убио тридесеторо нејачи, спаљено манастир, задржао се тамо два дана и без губитака пребацио на млетачку страну, у Паштровиће. Ови га тамо нападосе те он и њих попао и поби преко две стотине Паштровића. Потом оде приморским појасом у Скадар.

Црногорци су у Даниловом времену могли једва разбити какву мању јединицу (и то изненадно). То би се и на Царев лаз евентуално односило. Но, нашој машти краја нема. Супротно далеко тежим научно-критичким тумачењима Руварца и Томића о овом питању су посебно грлато наступали: Ердџановић, Вуксан и Драгићевић.

Јован Ердџановић је написао обимну књигу о старој Црној Гори. Научне поставке су јој доста варијабилне будући да је користио предање и традиционалну хвалисавост прошлости. Што се тиче Царева лаза, све је унапријед сматрао тачним – мјесто, ток борбе, учеснике, чак и рањавање владике Данила. Чудно је само како није бар запазио да на тако малом простору (уз то још тешко пристуљачном) није ни физички могло доћи до сукоба великог броја учесника. Вјероватно да га је (као и другдје) засљепило богато елско-приповједачко народно стваралаштво. А био му је подложан мимо друге. У ту сврху употријебио је и племенско-нахијске овлаш састављене и потписане списе (као братства Вукчевића из 1910. и слично).

Ердељановића је, иако без дубљег истраживања, подржавао и Ристо Драгићевић. По њему, то што владика Василије није помињао Царев лаз (а и мјесто се последи његове смрти, тј. на више од пола столећа од наводног боја, тако прозвало) не треба узимати за озбиљно. Он сматра да не би било могуће толико измислити.

Душан Вуксан, зет Петровића, подржава традиционалисте. Поводећи се датумом („29. јул“), забиљежим на маргини „Цетињског летописа“, који се односи на рушење манастира, то означава као дан боја. Чудно да није употребио 27. што би бар било примјерније таквим тврдњама. Тако би произишло да су Турци (и поред великих губитака) ипак стигли на Цетиње и обурдали светилиште. Колики су губици Вуксан не одређује, али је по њему, турска војска стизала из два правца према Црној Гори. Босански Ахмет-паша са 13 500 кретао се са сјевера, а скадарски Тахир са 7 000 Арнаута од југа. Арнаути, тобоже нијесу ни чекали Ахметову војску већ одмах навалили и на простору, између воде Влахиње, брда Пржника и Врања, или разбијени. Ахмет се иза тога, у почетку, поколеба али убрзо снађе и продрије на Цетиње. Заиста занимљиво, али за подстицајне потребе а не за озбиљну науку. Макар у Вуксановом времену то није требало. Ево још неких његових некритичких објашњења:

Тобоже, Василије је у времену писања *Летописа* био у Пећи па је тај посао обављао владика Сава, који је, како вели, „био озбиљан човек и нема трага да је у свом животу ма кад бјежао од истине“. Оваквим коментаром није помогао својој, на традиционализму заснованој, тези. Уз то, ако и посредно, потврдио је Василијеву недоследност у односу на стварност. Уосталом зар је могуће и говорити о Василијевом путовању у Пећ (на тада турској територији) ако је Црна Гора у рату са Турцима који од ње трпе „страшне“ поразе.

Под сиљном оптужбом романтичара, Томић је био присиљен да пише другу студију под насловом „питање Царева лаза“. Ни овога пута није одустао већ само допунио раније гледиште. Утврдио је да традиција о Царевом лазу настаје тридесетих година 19. вијека, на основу бројних пјесма насталих у том периоду, а надомјештених и инспирисаних Василијевом *Историјом*. Од овог гледишта не би требало отетунити. Зна се да је Раде владика препјевао, идеализовао, величао те у том

смислу и прекрајао пјесме свога недостижног стрица. Но, то је било опште славеносрпско романтичарско напајање којим је требало створити претпоставке за свесрпски објединитељски програм. Томић је запазио да је Петар II испјевао пјесме о бојевима из 1712, 1714. и 1717. године, па је тако, ретроактивно, настала традиција и о Царевом лазу.

Даља домишљања која су, директно или индиректно, утицали на формирање традиције (а многа инспирише и Василијево маштаријање) послужила су осталим традиционалистичким историографима, па их је у раду овог обима непотребно презентирати. Најзад, толики снос разноразних машталачких творевина преврћује врхове Врања и Пржника, прелазећи у циљни мит о слави и величини Црногораца. У једној пјесми Турака је чак „сто хиљада и седам стотина“ (какве ли прецизности?). Уз њих је сувише „Зета земља равна и сва брда до Никшића града“, и још, „поселице нахије Љшанске“. И „све то хоће ломној Гори Црној“ (подразумијева се катунској) итд. Косовски мит се и овдје претакао по питању уходе, навођења Турака на погибељ и слично. Чак су и неки стихови дословно пренесени: „Сви кад би се у со претворили не би Турком ручак осолили“. Истина, преношење мотива и тзв. „преузимање“ стихова или прилагођавање збивања са једног на друго мјесто својствено је код Срба у средњовјековљу и касније. Зар се, рецимо бој у Острошком кланцу није могао додатно увеличати а потом пренијети на Царев лаз последије скоро цијелог вијека. Не би то био

усамљен случај: – није постојао ни војвода Момчило у Пирлатору („наспрам Дурмитора“) већ у Периторiju према Бугарској, па је мотив и мјесто радње овамо пренесено. А ни збивање није временски уједначено. Немојмо о низу других примјера.

Све је то имало сврху. Људи су се повезивали а догађаји и јунаци постајали заједнички. Континуитет са прошлосту настављао се, а тиме и зрачак наде у боље дане. Патни род се тиме мобилисао на нова прегнућа и жртве.

Упоредбе ради, додајмо и ово: Вртијелка и Бајови подвизи на њој величани су и нико их није негирао. Забиљежени су код Млечана и код Турака, па иако на близу тридесет година прије, толико полемичког, Царевог лаза.

Ако би се запитали чему та доказивања у митоманским размјерама једино их можемо правдати будничким циљевима. То је по оној Његошевој: „Нека буде борба непрестана“. Та борба и данас траје. Ако ништа оно са нама и у нама. Не дао бог да ради тога све „ад прождре, покоси сатана“. Тада више нити би ницало наше српско звијеђе нити би га мирисала покољења. Били би згуснути амалгам неког другог народа који се свега својега, српског и светосавског, одриче. Погледајмо истини у очи докле смо стигли и да ли нам неки нови сатанаил „риче са Цетиња равном“. Стога у разумним границама морамо бранити факта како би се спасили нових мистификатора који нас одрађају.

Проф. др Чедомир М. Лучић

Сто педесет година школе у Бањи

У СУСРЕТ ЈУБИЛЕЈУ

Средином XIX века, док су још Турци владали, отпочела је, како се то говорило, трећа обнова познатог манастира у Бањи, код Прибоја, уз стрпљиво пожртвовано ангажовање мештана и виђенијих Срба из овог краја. Манастир иначе постоји од пре владавине династије Немањића. Током те акције формиран је црвено-школски одбор и поведена акција за отварање школе у Бањи. На челу одбора био је Мићо Борисављевић, један од најугледнијих Срба у Старом Влаху.

Турске власти нису дозвољавале изградњу школе за српску децу. Али захваљујући умешности Мише Борисављевића и поткупљивости турских старешина, нађена је солуција за отварање српске школе у Бањи. Године 1853. школа је отворена у просторијама (у конаку) тек обновљеног манастира. Ова школа спада међу најстарије школе у Рашкој.

Иако је овај крај тада био под турском управом, српске школе су тражиле помоћ од Србије. Тако је парох из Бање Риста Вујачић, на препоруку митрополита српског архиепископа београдског Петра Јовановића, затражио помоћ од Србије. Кнез Александар Карађорђевић је потом

историје, 20 рачуница крат. и 20 сабраније молитви.

Пре него што су ове књиге и уџбеници допремљени из Србије, у Манастиру се као учила за младе свештенике помињу:

1 службена књига (вероватно приручник за вршење службе божије у цркви), 1 требник, 1 општи мињеј, 1 Апостол и још две неименоване црквене књиге. Поред тога ту се нашло и 20 таблица (израђених од специјалног камена – шкриљаца) на којима се учило писање.

Сељаци Бање су веома одано помагали отварање ове школе својим добровољним радом и прилозима, како се и колико могло, а у томе су предњачили Симо Цинковић, Милован Цвркота, Обрад Прштић и др.

Настава у школи је била без разреда и програма, пошто турске власти нису дозвољавале отварање школе, па су је третирали као манастирско училиште за манастирске ђаке који уче да одговарају на литургији за време молитве.

Први учитељи били су свештеници Христивој Поповић игуман и Ристо Вујачић, а помиње се неки Јеромонах Лукијан.

Тадашњи старешина Манастира Бање архимандрит Прокопије Бујишић, иначе познат у историји овог краја као национални борац и организатор буна и отпора турској власти, заједно са школским одбором обраћа се директно Милану Обреновићу тражећи помоћ за школу.

Српска влада, по налогу кнеза 17. августа 1875. године, даје налог шефу царинарнице у Мокрој Гори да школи у Бањи достави следеће књиге: 50 српских буквара, 80 читанки за I, II и III разред, 20 малих рачуница, 40 малих црквених историја, 30 малих катихизиса (веронаука), 20 малих српских граматика, 15 малих српских историја, 30 словенских буквара, 20 земљописа и 20 земљописа Србије. На основу структуре ових уџбеника и њиховог броја може се закључити да је бањска школа постала организована и и успешна образовна установа са широким образовним програмом.

Да би се и наставнички кадар побољшао, из Сељана код Пријепоља долази учитељ Јово Митрановић који са архимандритом Гедсоном Марићем, иначе ђаконом бањске школе, остварују добре резултате. Њима се придружује учитељ Алекса Дробњаковић, родом од Нове Вароше.

Све што је припремљено и постигнуто, пропада у септембру 1875. године, када је спаљен манастир и конак у коме је била школа. Са њима је изгорела сва школска имовина, а школа престаје са радом.

Није радила све до 1898. године када је, захваљујући једном необичном догађају, добила одобрење турских власти да може почети да ради. Наиме, један пијани турски официр 1896. године, по наговору аустријског конзула у Пљевљима, нападне и обори са коња, на сред пљеваљске чаршије митрополита рашко-призренске епархије Дионисија Петровића кад је ишао у званичну посету пљеваљском заповједнику Сулејман Хаџи Паши. Овај скандал, учињен је на улици пред очима народа, да не би постао тешка дипломатска брука за Турке, Сулејман паша га је морао заташкати. Извинио се Митрополиту, замоливши га да код србијанске владе заташка овај инцидент, а за узврат ће одобрити да се поново отвори школа у Бањи. И један и други су одржали реч и школа у Бањи је добила дозволу за рад. Настава је одржавана у неком амбару док Црквена општина и село нису подигли зграду специјално за школу. Захваљујући пашиним одобрењу, та зграда је постала и званична школа. За учитеља тако обновљене и изграђене школе са четири разреда постављен је Никола Веселеновић.

Школске 1901/2. године, рад школе званично је контролисало школски надзорник Јосиф Поповић који записнички констатује да школа добро ради, а учитељ, иако почетник у служби, остварује врло добар успех.

Школа у Бањи саграђена 1900. год. Срушена 1938. године

издао писмени налог Државном савету – Попечитељству просвештенија да се из државне касе да помоћ школи у селу Бања у новцу и училима.

Тада је Србија приложила 100 дуката за обнову цркве, а 20 дуката за школу и око 320 школских књига и уџбеника, специјално штампаних баш за школу у Бањи.

У Архиву Србије постоје оригинални документи о овој донацији из којих издвајам називе и количину књига које су на коњима донесене у Бању 11. фебруара 1852. године, које је на реверс примио парох Ристо Вујачић. Верујем да ће читаоце заинтересовати необични назив књига и градива по коме су се школовали наши преци:

“20 штапа малих, 20 буквара срб., 20 часловаца, 20 псалтира, 20 прве читанке, 20 друге читанке, 20 калазиса, 20 свешт. историја, 20 граматика срб., 20 писмених састава, 20 права знања, 20 прегледалица, 20 земљописа Србије и Турске, 20 српске

Међу првим световним учитељима, око 1864. године, помиње се Дамјан Николић родом из Штрбаца, а после њега Сава Николић за кога се у народу говорило “он чак зна свирати на виолину”. Најзнаменитија личност везана за школу у Бањи и село свакако је њен несудђени учитељ Тома М. Бацетић, рођен у Бањи 1834. године, који је после завршене основне школе у Ужицу и гимназије у Београду 1858. године дошао у Бању с намером да буде учитељ. Уместо да постане учитељ једва је извукао живу главу јер су га турске власти прогласиле опасним шпијуном, а мештани и блиски рођаци нису смели са њим ни да разговарају. После ове неуспеле посете родном крају, отишао је у Русију где је завршио правни факултет, а далеке 1976. године, објавио књигу на руском језику под насловом “Стара Србија – прошлост и садашњост” (издавач “Царско друштво за историју у Москви”).

БУДУЋНОСТ ПРОШЛОСТИ

Како су изгледали наши градови у прошлости не можемо сасвим поуздано знати. О њиховом изгледу можемо нешто више наслутити на основу ретких писаних извора и материјалних остатака, који су дочекали недавне и још ређе, наше дане. Градитељско наслеђе има у одређеној мери исту путању као и традиционално културно наслеђе уопште – материјално, социјално и духовно. Динамика промена у народном градитељству одвијала се у зависности од општих промена у друштву које га ствара. Опште је познато да локалне специфичности поднебља – просторне, климатске, етничке, друштвене утичу на формирање градитељског типа карактеристичног за одређени предео. Ретки примерци до данас сачуваних стамбених објеката у Полињу припадају, углавном, типу оријенталне варошке куће распрострањене, наравно са одређеним локалним варијантама, на ширем подручју Балканског полуострва. За сеоска насеља карактеристична је такозвана старовлашка брвнара, са пратећим објектима.

Нагло и неумитно нестајање градитељског наслеђа, као значајног дела баштине једног народа, које има битну улогу у очувању културног идентитета поднебља, налаже потребу његовог спасавања и даљег одржавања. Будући да су објекти народног градитељства, објектима намењених народу који је својим духом, знањем и умећем стварао посебно материјално добро, нема земље, града, села, ни народа, без свог типа куће који представља део његове културне баштине. Стога, њихова заштита и правилна презентација представљају важан сегмент у заштити споменика културе уопште.

У Пријеполу, поред појединачних објеката у главној улици у Вакуфу, као одређене целине уочавају се блок кућа изнад зграде општине, куће испод Велике џамије, куће у окружењу Ибрахим-пашине џамије у Шарампову, као и куће које се налазе у делу града познатом као Виноград. Реч је о стамбеним објектима, који су као такви и грађени, односно користе се са непромењеном наменом, што је битно утицало на очување и век трајања тих објеката. Али, с друге стране, потребе становања у одређеном простору претрпеле су веће измене од времена њиховог настанка до данас, што захтева њихово укључивање у савремени живот. Да би се продужио век ових објеката, нужно је

омогућити укључивање у савремени живот стварањем потребних стамбених услова, уз очување аутентичног споменичког својства, чиме ће се овим објектима обезбедити истакнута, а не подређена улога у погледу становања. Све заједно утиче на будућност тих објеката, а стручни надзор обезбеђује њихове ваљано спроведене адаптације и очување њиховог аутентичног изгледа. Наравно, осим за становање, неки од ових објеката могу добити и друге намене, нпр. туристичке са очуваним

вање, односно ублажава постојећи несклад.

Ситуација је далеко неповољнија када је заштита објеката народног градитељства руралних средина у питању. Одређене опште и локалне специфичности утицале су на неповратно нестајање објеката сеоске архитектуре. Послератни развој и нагла индустријализација, миграције из села, лака конструкција објеката и за краћи век, њихова дужа напуштеност, нове стамбене потребе, географска изолација села

Пријеполје с почетка двадесетог века

фолклорним обележјем. Адаптације за нове, савремене намене су неопходне, али оне морају бити стручно изведене како би се сачувао аутентичан изглед тих споменика, као и њихове непосредне околине – двориште, ограда, улазна капија, приступ објекту, амбијент...

Посебну пажњу је потребно обратити на некадашњу пријеполску чаршију и постојеће само појединачне објекте и мање групације размештене на неколико тачака дуж Валтерове улице. И лица и објекти своју праву вредност могу добити тек са реконструкцијом тих целина. У првом реду треба дати прави смисао продавницама и радњама, а нове објекте прилагодити овим целинама. За међусобно повезивање старих аутентичних објеката са новим, повољна је околност то што се они наизменично смењују с једне и друге стране улице, а неправилни ток улице омогућава њихово визуелно повезивање

и друго – условили су коначно пропадање и нестанак већине брвнара, колиба, вајата, млекара, воденица...

Не треба посебно наглашавати значај заштите објеката народног градитељства. Будући да се њихова вредност поима највише као документ о властитој прошлости, треба настојати и сачувати оне вредне примерке који, као и остали споменици културе, имају значајну улогу у формирању културног идентитета поднебља. Јер споменици културе представљају "уметнички изражено памћење једног народа", а служба њихове заштите преко Коловрата, Избичња, Милешеве, Давидовице, Заступа, Ибрахим-пашине и Махмут-бегове џамије, Сахат куле, Куће Хаџипетровића, Јусуфагића, Чузовића, Хаџагића и Минића хана ... и других, показује оправданост става да су градови, па и Пријеполје, истовремено и старији и млађи од својих житеља.

ВЕЛИКИ ПЕСНИК ЊЕГОШ ПОТОМАК НЕМАЊИЋА

Сви који су писали о пореклу династије Петровића – Његоша кажу да они воде порекло из Босне, од Травника и Зенице, односно Херцеговине. Племо Новљани (Дробњаши) воде порекло од Зенице и Травника, али не од оних из Босне. Зеница – село код Пљеваља, и Травник – насеље у долини Сутјеске, код Попова моста, у оно доба припадали су Кукњу (Пљевљима). В. Скорић је утврдио да Зеница и Травник у Босни под тим именом тада нису постојали. Дакле, реч је о селима у Захумљу (Херцеговини). Преци Петровића – Његоша воде порекло од најстаријег Немањиног сина Вукана из Пријепоља.

Откуда онда прича да су они из Босне?

Сестра цара Душана, Анђелија, била је удата за војводу Војина. Војиновићи су били господари хумске земље а, у доба српских царева Душана и Уроша, најмоћнија породица поред краља Вукашина. За једног Војиновог сина била је удата кћер војводе Младена, жупана, кнеза и војсковође из доба краљевања Дечанског и Душана. Манастир Светог Николе у Бањи код Прибоја био је под покровитељством Војиновића. Ту су и сахрањени чланови ове угледне породице: челник Димитрије 1349, дворски челник Лазар (у монаштву Михаило) и 1363. најславнији Војиновић – велики кнез Војислав. Ту је сахрањена и његова снаха Витослава, кћерка војводе Младена, а мајка Николе Алтомановића.

Жупом Љубовићом, која је обухватала Павино Поље, Томашево, Равну Ријеку, Недавусе, Сутиван, Бродарево и Комаран, управљао је жупан Вукал, а касније његови потомци Димитрије, Вратислав и Вратко (у народним песмама познат као Југ Богдан).

Вукал је подигао саборну цркву Успенија свете Богородице у Љубовићи и манастир Ваведење у Блишкови, а Димитрије (монах Давид) Давидовицу код Бродарева, посвећену Богојављењу. Вратко (Југ Богдан) био је кнез нахије Љубовиће, а касније полимски војвода. Предање каже да су код Бродарева рођени царица Милица и њена браћа Југовићи. После Миличине удаје за цара Лазара, Вратко је отишао на Душанов двор. За кнеза Љубовиће оцет је дошао Вуканов потомак Богута, син војводе Младена.

Као веома угледни и способни кнезови су се бавили трговином и били веома богати. Тако је и породица Богута

Петар II Петровић Његош

Младеновића у периоду 1383–1392. била најбогатија у Пријепољу и Полимљу. Победом кнеза Лазара и бана Твртка Котромановића над Николом Алтомановићем 1373, Пријепоље је припало Босни. То је вероватно разлог што су историчари извели погрешан закључак о њиховом пореклу.

После Немањиног повлачења са престола, Зетом је управљао његов син Вукал, а касније Вуканови потомци. Митрополит Василије Петровић у својој историји о Црној Гори каже да Балшићи и Црнојевићи воде порекло од Вукана и да је Црну Гору населила српска властела. Дакле, манастир на Цегинју подигао је Немањин потомак, који је набавио и прву штампарiju. Др Константин Јиречек саопштава да је Црна Гора у доба Црнојевића „била последњи одблесак старосрпске државе“.

У својим радовима из српске историје др Јиречек тврди да је Немањин отац Завид „сједио на доњем Лиму у Бјелопољу“. А црква у Ваљевцу код Бјелог Поља Немањина је задужбина.

Петровићи су изводили порекло од Богута, па погледајмо родослов: Немања – Вукан – Завид – Ђурђица – Младен –

Богута – Ђурађ – Херак – Херак Хераковић, родоначелник Петровића.

Херак Вранеш био је кнез нахије Љубовиће чији је центар био код Цркве у Павином Пољу. Због продоара Турака сазидео је себи кулу на сигурнијем и склонитијем месту у селу Богдановићима (данас Балићи) код Бродарева. Кула је стајала до 1939. када су је разорили неки муслимани.

Кнез Херак Вранеш имао је синове: Херака, Радивоја, Радосава, Ђурђа и Љуба. Дакле, један је носио очево име. Херак Хераковић био је поносник (старешина) каравана који је саобраћао између Пријепоља и Дубровника. То је могао бити изузетно способан и храбар човек из угледне и богате породице.

Продор Турака изазвао је велике сеобе. Народ се повлачио и сигурније и неприступачније пределе и према Јадранском мору.

Херак Хераковић (принципалис) одселио се у Дробњак, одатле преко Котора у Његуше. Његов брат од стрица Раич (Рајко) са пет брата (позната су њихова имена) одселио је преко Мораче где се једно време задржао и по њему је једно село добило име Раичевина. Све је ово било пре првог пада српске деспотовине 1439. Ова богата породица кретала се поред путева којима се слободно одвијала трговина са Приморјем.

На имена ове двојнице властелина и данас подсећају типоними:

– код Бродарева: Херакуша (у Поток), Хераковићи у Комарану, Хераковићи у Дробњаку (у Пошћену) и Хераковићи у Његушима;

– код Бродарева: Рајца (у Комарану), Раичева пећина (у Магаругама), Раичевићи (у Барјковцу), Раичев до (у Каменој гори), Раичевина у Морачи и Раичевићи у Његушима.

Кнезу Хераку Вранешу Турци су признали племство и кнежевство. Он је 1477. држао највећи тимар у Херцеговини. Држао је Требиње и Лопово као посебну државину. На положају кнеза нахије Љубовиће наследио га је син Ђурађ (брат Херака Хераковића) од кога воде порекло Јоксимовићи. Јоксимовићи су били у Вранешу наследни кнезови. Др Јован Ердељаковић је записао да су Петровићи раније славили Цвети. То је Вуканова слава. Славно је кнез Херак, па и данас Јоксимовићи славе Цвети. А једно село код Томашева има назив Вукановићи.

Ђорђе Јоксимовић

ХЕРУВИМСКА ПЕСМА СРЕДОЈА СА БОЈРА

Бадњи дан код великожупске цркве светог Прокопија. Порта мала да прими све који жељно ишчекују бадњаке. Уобичајили су Жупљани да их заједно наложе код цркве, а само се „домаћини“ мења сваке године. Овога пута је то била омладина насеља Самораст. Слегне се силан свет: мештани, Жупљани који сад живе на Коловрату, у Пријепољу, а и многи други. Јесте да се бадњаки ложе код свих цркава, али некако је у Жупи најлепше и најпосећеније. А време — као да су Благовести. Не цупка народ ногама као што би Бог миловао за ово доба године.

Свечано, у пратњи мало мање народа него што је било код цркве, стигоше бадњаки. Напред домаћини, рабадџија па вочићи са бадњацима на „предњем штелу“. Све окићено, ту су трубачи, чутуре, петарде, љубљење, пјесма. Почиње церемонија дочека, ложења и освећења. Само је мали број људи, оних који су уграбили место или им оно по церемонијалу припада, у жижи. Остали поскакују или криве врат у жељи да докуче шта се збива око разгореле ватре. Кратак ритуал завршава се пшеницом коју свештеник посипа по народу. Онда почиње врућа и мезе. Формирају се групице по разним основима: комшијским, рођачким, пријатељским или свима помало, и очас измиљеше боце, бочице, плоске, чутурице и разноврсна амбалажа којој нико краја ухватити не може, али са углавном сличним садржајем: шљива, ређе крушка а све чешће јабуковача. Све је мање оне пожегаче с којом се некад Жупа поносила, а богме и трговала.

У једној од таквих групица, где је било највише Старачана, поведе се прича о црквици у Житину где се они икупљају за Божић. Договарају се за сутра, а време нема никакву улогу: може веле и да вреде ћускије с неба падају, ми смо тамо око подне. Обећах да ћу доћи.

Целу ноћ пропада киша. Размишљајем о Житину. Био сам тамо. Сам и с пријатељима. Но најлепше је са онима што су из непосредне близине: они светињу носе у срцу. А једна је од ретких у лимској долини о којој нема никаквих трагова у историјским изворима. Нема података на маргинама наших црквених књига, нема је у засад доступним турским дефтерима. Од учених људи први је светињу у Житину обишао др Милан Кашанин, чија је старина од Кашана према Гвозду. Он је утврдио да се ради о манастиру чија је црква по просторном решењу, димензијама, начину зидања и употребљеном материјалу истоветна са црквом манастира Пустиње. Вероватно је настала у XV-XVI веку. Црква је јед-

Бадњи дан у Великој Жупи

нобродна и имала је кубе. Стицајем прилика, време оснивања, ктитор и храмовна слава и даље су загонетка. У близини су монашке испоснице (Момчилова пећина у стенама Орлића). Народ из околних села скупљао се овде на вашар за Благовести све до пре двадесетак година. У близини, уз реку Грачаницу, налазе се остаци средњовековног града који мештани зову Градац у чијој се непосредној близини налази још једна Црквина. Неки локални истраживачи спомињу је као манастир Матаруге.

Божић освану са кишом. И не престаје, а народ каже: по јутру се дан познаје. Помишљајем на оне „вреле ћускије“ и да ли ће Старачани у Житин. Проверавам телефоном: ма иде се, веле; обећао и поп да ће поћи. Од Старог кренусмо преко Сеоца у заказано време. Саставило небо са земљом, а вода реве на све стране. Најгори је ветар: слаба помоћ од кишобрана, а кабаницама оскудевамо.

У долини грми Грачаница. Ђен хук надмеће се са фијуком ветра. Грабимо преко житинских ливада. Неке је ухватио коров, одавно се косач не умара на њима. Раскаљаним путем излазимо на стеновити превој и, сад већ стазом, силазимо ка Грачаници. Силно надошла, ваља све пред собом. Само огромне стене у њеном кориту не узмичу. Од сукоба воде и камена застаје дах. Већ стрепимо јер, манастир је на другој страни реке. Биће проблема ако не затекнемо дрвени мост, направљен на месту које зову Ша-

зна ћуприја. На једвите јаде пређосмо до јуче безазлен поточић, за који рекоше да се зове Влашки поток. Иза питоме заравни обрасле дивљим крушкама присутим лишајевима, а које неодољиво подсећају на оцвалу башту, помалча се река коју је лука одобровољила па се разлила, али и даље силна и безбродна. Срећом стајаше ћуприја, недавно обновљена, од дебелих, моторком обрађених крушкових стабала повезаних кланфама. Имала је и рукохват и још је увек стајала добрих пола метара изнад набујале руке. Човеку у оваквим приликама јасна постају сва она Андрићева универзалана размишљања о највећем људском севалу — градњи ћуприје.

Кад нас је људска доброта превела преко, сад бисмо већ могли рећи Матарушке реке, брзо се нађосмо у буковој шуми. Хук реке разби песма из снажних, мушких грла. Утом се указа блага падина са рушевинама манастира и огромним стаблима граба расутим по њима. Са стране стајаше група млађих људи и песма се опет заори. Усплесмо се ка зидовима цркве чија се контура лако уочавала у гомилама камења. У припрати су догоревале свеће. Прислужисмо и ми за наше живе и мртве. У себи читам један „Оче наш“. Мирбожасмо се са окупљенима. Боше и пршута већ су кружили. Киша је јењавала, а ведрина раздера тмурне облаке над Матарушким Градцем.

Углавном млађи људи. Посао и живот одвели их из заселака који гравити-

рају манастиру. Али нису заборавили где су се њихови стари сакупили, па дођу, иако им није тако близу као што је било њима. А киша? Згодно би било да је снијег као што приличи Божићу, али не мари. Ваљало би само да се има где глава заклонити кад је овакав кијамет и већ праве планове за мало зграде. Криво им на владику. После толико година, за Блавест, пропева ова светиња. Било триста душа. Обећа за пут. Ми решисмо имовинске односе. Пустисе људи преко ливада. Идосмо три-четири пута. Од Двора до Милешеве, од Милешеве до Бање, од Бање за Свете Тројице. Владиком више и не виђесмо. Сад не знамо на чему смо.

Невјешто браним владику позивајући се на друга времена, однос снага, могућности... Кажем да за њих, које је унутрашња потреба, без обзира на овакво време, овде довела, нема препрека. Пут је велика инвестиција. А може се много тога и без пута. У сарадњи са званичним институцијама, прво довести стручне људе за израду пројекта припремних радова: сеча, одвоз или депоновање шуме, раскривање и депоновање камена обрушених зидова, прелиминарна археолошка истраживања. Ту треба много физичког, и добровољног рада. Ларе потребне за стручњаке могу се наћи преко институција, донација приватника и ситуијих прилога људи добре воље. А онда ако има снаге и средстава почети детаљна истраживања, санацију или обнову као круну свега. Како му

Ходочашће зидинама манастира Житин о Божићу лета господњег 2003.

драго, закључише окупљени Томашевићи, Несторовићи, Потезице, Дробњаци и Влаховићи; мало зградице ваља начинити.

У највећем разговору, стиже и манастирски „положајник“. Стари Средоје Томашевић из Бојра, повише манастира. Пао неће летос, повредио ногу: нису му се ни надали. Али, није могао да разми-

не. Носи у руци шерцицу са жаром. Тамјан и свеће су ту. Поздрави се са нама па уђе у цркву. Саже се да прислужи свеће. Распете жар, замриси тамјан. Усправи се на скрушено, помало невјешто, прочита један „Оче наш“ – зазвуча ми као херувимска песма. Уз да кади цркву је два чујно изговарајући: „Свети наш, Свети наш...“. И видех како у цркви стоје Средојеви преци, блажени, смерно се клањајући. Негде у дубини ме засече помисао: шта после Средоја?

Ко ће за празник цркву окадити, свећу запалити, стати у ред оних који су вековима чували и очували трагове нашег постојања, населивши ове крајеве опустеле, са порушеним црквама и манастирима, али свесни некадашње моћи и славе. Хоће ли са напуштеним кућама нестати сазнање о свим црквама и манастирима где су се наши стари, ма и под ведрим небом али на осветљеном земљишту, Богу молили.

Заврши Средоје на вели: „Ја ово овако, док уз ову страну могу изаћи, за сваки празник. А после...“. Ту је и син му Радома. Кућу направио у Виницкој, на асфалту, али доста времена је и код Средоја, на Бојрима. Док су живи стари. Он и комшија му са Бојра, Ђамил Потурак, скоро направили ћуприју. Донео Ђамил моторку. „Ваља се“ направити прилаз за богомољу.

Распричао се Средоје о манастиру. Нема га старијег у нашем крају. У дрвене чункове су са Бојра млеко сипали, а доле братија сирила и кајмак правила. Све око манастирско било. Још турске тапије у Скопљу постоје.

Изљубисмо се. Вели, дођи на Бојра да причамо. Обрћаш му. Средоје оди уз шуму. Ми остали наниже. Сустижесмо се на ћуприју. Почине киша.с

ГОСПОЈИНСКИ САБОР У ИВАЊУ

Трудом младог пароха ивањског и омладине окупили око њега на велики Богородичин празник, Успенија пресвете Богородице, 27. августа прошле године у Ивању, код Пријеполја, обновљен је велики народни сабор.

Поред молитви три дана су се из црквене порте чуле гусле, свирање, трубе... наступали су глумци, књажевници, левачи, такмичари у спорским вештинама. Сабор у Ивању трајао је три дана, а учесници сабора беху од Гацког до Београда.

За три дана сабора кроз Ивање је прошло око пет хиљада душа. На најбољи могући начин успостављено је заједништво црквеног и народног, духовног и физичког, људског и Божијег, небеског и земаљског.

М. В.

Црква Успенија пресвете Богородице у Ивању

Зоран Малешић

СЛАВЕ И У КУЋИ И У ДУШИ

У Вилловима одавно нема вила и вилењака. Некад их је вероватно и било, чим се Виллови тако зову. У ствари, и сада ко зна шта крију шуметине око села, од Босања до Камља, од Камља до Мазгита и Студенаца, од Студенаца до Сјекирице и Јацића врха, од Јацића врха до Лековића страна и Омара и све до Увца, или Златара...

На Бадње вече, после вечере, у Вилловима не склањају кашике и виљушке са стола и софре. Оставе их да преноће тако забрљане, пасуњом пребранцем и осталим посним јелима, па мали Вилловчани сву ноћ слабо спавају, кад заспе сањају виле које су давно Вилловима ходале и једва чекају кад ће зора.

— Чија кашика ноћас буде изгребана тај ће сву наредну годину бити здрав као дрен — објасне им родитељи увече.

— А ко ће да нам изгребе кашике ноћас, кад ћемо ми сви спавати — чуде се на Бадње вече мали Вилловчани.

— Анђели — одговарају родитељи, док мали Вилловчани шире зенице и верују у те приче све до последње речи.

Ујутру, на Божић, мали Вилловчани, мусави, још неразбуђени, трче право у кухињу, загледају кашике, окрећу према сунцу, и понеко од њих и угледа мале огреботине на кашници којом је синоћ вечерао, и онда је сигуран да су прошле ноћи анђели дирнули баш његову кашкицу и да ће он бити здрав сву наредну годину.

Виллови су село вилловито. Међу шуметинама и странчинама. Зимом, око Божића, кад напада снег и кад је површина, кад месечина засија свом снагом, са брда Бистровина изнад кућа Матијевића, Месец се може, готово тојагом дохватити. Мали Вилловчани редовно иду на Бистровину, поне-су ђедову тојагу и пробају, сви у своје време. Неки и дохвате, само то после никоме не причају.

На Бадњи дан, зором, док сунца још нема ни напома, Мирослав Матијевић из Вилова, устане, помоли се Богу, забаци секиру на десно раме, па право у Врхове. Позове и комшију и рођака Вјекослава са којим се слаже као са рођеним братом. Заједно, не плаше се ни вила ни вилењака у шуми високо изнад села. Кад одаберу бадњаке, опет се прекрете, призову Бога у помоћ, засну дрво пшеницом бјелицом из рукавице, па опљуну у шаке... Седну у сред шуме, крај бадњака, исто као и њихови очеви Срето и Драгомир пре шездесет и више године, па се сити испричају, помену своје старе, замоле се Господу за здравље и напредак у кући, и све гледају да им тај тренутак радости траје што дуже. Кад дођу кућама бадњаке прислоне уз зид куће, застају, а Вилловима се зачује песма из вика оних што доносе бадњаке, сво село утоне у мир и спокојство, а Мирославу у Вјекославу од радости сузе ударе на очи.

У Вилловима верују у Бога, славе крсну славу, пре било каквог посла обавезно се

прекрете и помоле Богу, кад је црвено слово не раде, у селу су направили и велику белу цркву, редовно иду на службу божију, поштују кумство, држе се старих обичаја... На Бадњи дан по цео дан седе у кући, не иду ни комшијама ни пријатељима, тек увече, пред црквом пале бадњаке, па их таркају, и све вичу:

— Колико варница, толико оваца, колико варница толико јагањаца, пчела, говеди...

Тако после раде и у кући. А мали Вилловчани све то гледају, и у свакој варници виде по једну пчелу, по јагњешце, и верују да ће наредне године бити тако, а оно тако обично и буде. Вилловчани куд год иду, нај-

Црква у Вилловима

пре се Богу помоле и Бог им помогне... Кад се јутром срећу на пртини не питају једни друге — куд си пошао, него — докле, ако Бог да?

Имали су Вилловчани, не случајно, некад, и стару, прастару цркву, на самом крају села, у Пуљима, на обали Увца. За ту цркву веле да се ту створила неког давног јутра, да је прелетела једне ноћи из Вршевина, из села Буковик, са оне стране Увца, и Вилловчани у ту причу верују, и стари и млади, да не верују, не би толико благодарних људи у Вилловима ни живело. Цркву пре тридесетак година потопило језеро, а црква Пуљачка чудотворна, мало мало па се поново укаже. Пре пет-шест година језеро осегло, указао се и олтар, и стари зидови, силазили Вилловчани после две деценије и поново палили свеће на темељима своје цркве, молили се Богу, а Бог им помогао, па у центру села саградиле још већу цркву. Зимус опет језеро осегло, опет се указала стара црква, опет се Вилловчани на њеним

темељима моле Богу...

Бадњи дан и Божић у Вилловима су чудотворни дани. Благодат се осећа на сваком кораку и на свакој пртини у селу. Празници на лица Вилловчана доносе срећу, а они у тој срећи знају да уживају. У тој оази, окруженој брдима и шумама, живе у вери, са Богом, на Божић поране ујутру, па сви крену у цркву, шкрипи снег испод опанака, звоне звона и одјекују селом, и радост се осећа на сваком кораку. Пољубе испред цркве свог свештеника Мићу Ђенадића у руку, свештеник њима каже — Христос се роди, они њему одговоре — Ваистину се роди, и док то изговарају грло им просто затрепери од неке унутрашње радости. После Божије службе, кад се врате кућама, Мирослав и Вјекослав Матијевић обавезно „поватају“ волове у јарам, поведу их узбрдо до Бистровине, и све пазе да волови иду један поред другог, барабар, а не један испред, да се и волови наредне године добро слажу. У суседном засеоку Забрдаши, у Матијевићима, присећа се Мирослав, некад су, док су у кућама била огњишта, ујутру, на Божић, у кућу уводили вола, да говеда читаве године буду питома.

Ујутру на Божић, у сеопету под Бистровином крену од куће до куће, да једни другима честитају празник, да се захвале Богу на животу и здрављу, млађи остану кући, покушавајући да се присете шта су претходне ноћи уснили, јер, оно што се у Вилловима у ноћи између Бадњег дана и Божића усни, то је истина, то тако мора бити.

И цео тај дан некако је посебан. Пуне су душе Вилловчана радости и док сламу од Бадње вечери бацају по воћњаку, да им роде шљиве и јабуке, и док око подне полагају говедима и док после тога ломе чесницу и загледају ко је унутра нашао јарам, ко волове, ко крабљачу, и сви дубоко верују да ће бити баш тако како на Божић буде одређено — ко нађе мјешају запашће му да хлеб меси читаве године, ко нађе дрвце обележено да представља овцу, тај ће читаво лето чувати овце...

Вилловчанке за удају, на Божић предвече на кућном прагу поређају коске остале од Божићнег ручка, намене чија је која коска, па онда довабе кера, и, дубоко још верују у Вилловима — чију коску кер најпре узме, та ће се девојка из куће наредне године прва удати, или момак оженити, све једно...

Не траје Божић у Вилловима само један дан. И наредног, дана, и оног наредног, на Стевањдан, кад пођу на славе, Вилловчани ће се на пртини обавезно поздравити са — Христос се роди, Ваистину се роди, застаће, попричати ко људи, потегнути ракије из флаше коју носе у унутрашњем цепу. Вилловчани, у ствари, они стари домаћини, а и млађи, ретко кад журе, а све послове у животу позавршавају на време. Можда и зато што и Божић и све празнике у години славе не само у кућама, него и у души, истински...

Зоран Шайокић

САВИНДАН У ЖИЧКОЈ ШКОЛИ

Био је трећи по рођењу, одабрао је други пут од онога који му се наметао да би постао први. У Христовом учењу је нашао излаз, препоручио га Србима и тако досегао вечност. Трајаће докле ми трајемо.

Најпре је слављен, па онда прогањан и уздизан; прогањали су га Турци, величали и поштовали потлачени сународници. Синан-паши се учинило да може да спали душу и сећање, као да је душа тврди град што се порушити може, кућа и колиба што ватри не одолева, робље што се роби и продаје, семе што је подложно затирању.

А онда, када је поробљивач помислио да је завршио свој посао ватром на Врачару, почео је да се разгорева жар вековима запретан и скриван, пепелом сакриван да помисли да га више нема и да нам ништа не значи. Да се то огњиште угасило отишли бисмо за Хазарима, а нисмо. Опстали смо на ономе што је Сава, Створитељу сличан, створио. Као „путујуће старинско божанство“, ходао је Србијом, а за њим је остајао траг. Он је знао да је много шта у пролазном животу од данас до сутра, а да је оно што он ствара једино непролазно. Као да је засадио вечно дрво живота коме никаква овоземаљска сила није могла наудити и које се стално обнавља ма колико га уништавали и корен му засецали.

Овога пута о школи, трагу и аманету који је тамо оставио многобројним покољењима, задатку који је сталан, али који се не може, и не треба, никада да се заврши. Тек од њега и онога што је причао и радио, Срби су увидели да им ваља да приону на учење, да се нагну и замисле над књигом.

Манастири су били прве наше школе. Жича је једно од тих училишта.

Савин биограф каже да је он „и дан и ноћ учио ученике своје“. Срби су све чешће срицали речи: „ученик“, „учитељ“, „училиште“, „учити“; сретали се са синтагмама – „учити књигам“, „учити светим књигам“, „учити грамату“, „учити дети и отроке“. „Наставник“ је онај који показује пут, „просветитељ“ шири светлост, уклања таму, омогућава некоме да прогледа. Са „наставом“ и „просветом“ је стигло и „васпитаније“. Створено је доста књига и значајан број „књигољубаца“.

Сава је тај који је показао пут и ширио светлост. Он је први велики наш учитељ, просветитељ и књигољубац. Зато се у Карловцима 14. јануара 1735. године окупила омладина у српско-латинској школи и решила да прослави Савиндан.

У Србији кнеза Милоша светковање Савиндана је уведено наредбом 1823. Као школска слава прославља се од 1841. године и све до 1945. Савиндан је био школска слава свих школа у Србији. Тако је било и у Основној школи у Жичи.

Школа је редовно прослављала Савиндан као школску славу, коју су организовали учитељи и Школски одбор. Сваке године бирали би по једног угледног човека из села да буде домаћин славе. Он је припремао славску свећу, колач и жито. Учители су са децом украшавали просторије и припремали извођење програма.

Прослава је започела тако што би прво домаћин запалио свећу. Потом би свештеник, домаћин и учитељ узели колач и окренули га три пута у круг од истока према западу, за сунцем, како су говорили. Окретање колача пратио је свештеник пригодним појањем. Сва тројица би пољубили колач, па пресечен и вином преливен спустили на сто поред свеће. Потом би се они изљубили. Тиме се завршавао обредни део.

Управитељ школе би, поздравивши присутне и, потом, говорио о Светом Сави и зашто га школе славе, па би говорио о успеху у школи и потребама школе.

Ученички програм је увек почињао Светосавском химном, затим би се отпевала и државна химна. После хорских песама, ученици су изводили пригодан програм, а по завршетку програма домаћин славе би им поделио деци по парченце славског колача. Домаћин би куповао и поклоне деци. Списак сиромашних је правио учитељ, а поклоне делио домаћин славе на самој свечаности.

После тога приређиван је заједнички ручак за ђаке, њихове родитеље и госте. Свака породица која је имала дете у школи донела би по нешто за тај ручак. То је било оно најбоље што су могли и умели да спреме, а звало се прилог. Тако би се на столу нашле разне ђаконије, а понајвише меса и гибанице. Предвече родитељи би децу одвели кући, а за омладину се весеље продужавало до касно у ноћ.

Тако се то понављало годинама.

После Другог светског рата верска настава је постепено одстрањивана из школе. Трећи пленум ЦК КПЈ је одлучио да се смањи верски утицај цркве на школску омладину. Од школе је тражено да што мањи број ученика одсуствује из школе за време верских празника и да се ученици васпитавају у духу дијалектичког материјализма како

би се потпуно одвојили од цркве. Дужност наставника била је да личним примером утичу на искорењивање вере код ученика. Тако ће нестати мистицизам и сујеверје и престаће да делује „опијум за народ“.

Управитељу народне школе Жича

Према акту од 2. јануара 1945. г. прослава Светог Саве ће се обавијати на уобичајени начин. Сав програм ће бити у духу народноослободилачке борбе. Наставници ће у својим припадним говорима изнети значај народноослободилачке борбе. По обављању прославе поднећи извештај са програмом.

С.Ф.С.Н.

Управитељу народне школе Жича 20. јануара 1945. г.

„Дан Светог Саве као школске прославе, одржаће се и ове године. При томе сама школска прослава има да буде одржана одвојено од верског обреда, који се за њу, као славу, везује. Црквени обред са освећењем кољива и резањем колача, одржаће се у цркви и овоме обреду присуствоваће домаћин славе, наставници, ученици и ученички родитељи који то буду желели.“

Сама школска прослава одржаће се у школској или каквој другој погодној згради у присуству наставника, ученика и ученичких родитеља. Она ће се отворити певанњем химне 'Хеј Словени' и химне о Светом Сави као културном раднику на просвећивању народа, ради чега се он и слави као школски просветитељ. После тога ће следовати програм који ће се састојати из прикладних песама, рецитација и других извођења. При овоме треба узети у обзир комаде са садржином из наше народноослободилачке борбе и уопште борбе нашег народа за слободу.

О предњем се извештавају све управе школа ради знања и тачног извршења.“

С.Ф.С.Н.

Срески народноослободилачки одбор – Одељење за просвету Краљево

Обавештава Управитеља народне школе Жича о изразитим данима и верској настави 12. фебруара 1945. године: „Верска настава није више саставни део државног програма у школи. Вероучитељи могу одржавати верску наставу факултативно за све ученике за које би родитељи изјавили да им се она прижи. Молићу у свим школама учити и читати само на часовима веронауке.“

Упућива за рад школе 24. септембра 1945. године: Веронаука се има изводити као факултативни предмет. Дужности је просветних власти да

омогућавају предавање веронауке на тај начин што ће савлађати на расположеној школске историје, дрва и друже пошребе, да се одрже часове. Никако присиљавање ђака, нији родитеља не сме бити за обавезно учење веронауке. То се оставља на вољу ђака и ђачких родитеља.

Прослава на успомену Саве Немањина обавиће се (1948) на овај начин:

Управитељ школе ће одржати реферат о народном просвећивању у новој Југославији, а уз овај реферат обухватити и рад Саве Немањина на просвећивању народа и његов став у односу на политичке прилике у Србији онога доба. Затим ће хор отпеваати химну „Хеј Словени“. После тога рецитација „Расико“, затим одабрајати још неколико рецитација или хорских песама у вези изградње наше земље и Петтодогодишњег плана. Доставети извештај.

Извештај: Поздравну реч, реферат је дао управитељ школе. Затим је хор отпевао химну „Хеј Словени“. После тога су следиле рецитације пионира и пионирки: „Свети Сава“, „Наши савезници“, „Мајчина слика“, „Велике године“, Песма о Истри“, „Европи“ и „Наша Армија“. Након тога је изведена хумореска „Наша деца“ од Б. Нушића, коју су извеле пионирке, па су отишле следиле рецитације: „Девети мај – Дан победе“, „Заборањена хумка“, „Омладинска дружа“. После тога пионирке су извеле сличницу „Рањеник“. Затим је пионирски хор отпевао „Сјај, сјај, солнице“. Свечаност је завршена „Песмом IV краљевачког батаљона“.

С.Ф.С.Н.

После тога Савиндана је нестало из школа.

На седници Школског одбора, у марту 1958. године, референт за просвету из Краљева, изнела је „како је велики број ђака из Жиче рецитовао на Светог Саву, 27. јануара, у манастиру, као и да се велики број ђака причестио ове године. Зашто за ово учитељи нису знали?“ Чланови Школског одбора „осуђују такве случајеве, али они за то нису знали. Учители, такође, за то нису знали, а да су знали био би смањен број учесника. Учители ће преко ђачких родитеља указивати на штетност те појаве, јер се томе мора стати на пут.“

Средином јануара 1959. г. на седници Школског одбора је речено: „У току ових дана сазнали смо да Манастир организује прославу Светог Саве у свом кругу и да су по ранијој традицији почели да врбују децу за декламовање. Зато се ставља у задатак Школском одбору и наставницима да не дозволе да деца оду и учествују у организацији те прославе. Разговарати са родитељима да не дозвољавају деци да узимају рецитације. Што боље спровести организацију за Дан школе, што ће умногоме помоћи да се сузбије намера Манастира. Ово је предочено Савету за просвету и културу у Краљеву, секретаријату унутрашњих

послова, матичној школи у Рибници и осмогодишњој школи у Краљеву, јер су и тамошња деца ангажована. Ово се мора на сваки начин сузбити, за шта су одговорни одборници и наставници.“

Крајем децембра 1961. г. Школски одбор се поново мучио са питањем прославе Савиндана у Манастиру.

Управитељ је изнео да се неки ученици већ припремају да рецитију у Манастиру, где се обавља ова прослава 27. јануара. Затим је позвао наставнике и одборнике да са своје стране учине што могу „да нам се ученици, наши васпитаници, не васпитавају погрешно у време великих достигнућа човечанства на свим пољима људске делатности“. Решено је да се разговара са ђачким родитељима приликом саопштавања успеха ученика на крају првог полугодишта.

Ојшћи родитељски састанак, 18. јануара 1962. з.; присуствује 128 родитеља и сви наставници.

Најпре је учитељица одржала предавање „Морално васпитање“, а затим је била дискусија. „У дискусији су замољени ђачки родитељи да не шаљу ученике у манастир да рецитију за Савиндан. Ученике треба правилно васпитавати. Један учитељ је на присуљачан начин објаснио неке религиозне предрасуде. Управитељ је апеловао да родитељи буду у сагласности са наставницима по овом питању. Један родитељ је рекао да ће његово дете ићи у манастир, да ће поштити и рецитиовати на Савиндан. Управитељ му је рекао да му то нико не брани, али да то није умесно и да дете то није перспективно у манастиру у време најрејка човечанства на свим пољима науке. Друштво родитељ је рекао да ми као родитељи треба да помоћемо наставницима у правилном васпитању наше деце.“

Крајем 1963. з. Наставничко веће доноси одлуку, према упутствима општинских власт, да се организује прослава Нове године и обавезно припреми у јануару по нека приредба. „Циљ је да се што више деце ангажује око ових приредби, нарочито на верске празнике, и на тај начин одбије од учествовања у разним религиозним церемонијама које у то време врши манастир.“ Ту се, пре свега, мислило на сузбијање прославе Божића, Српске нове године и Савиндана.

Записник Наставничког већа (1973)

„У вези идејне усмерености ученика, требало би више учинити, јер се показало да нека деца посећују манастир баш због незнања њихових родитеља. Ми имамо начина и могућности да ишће усмеримо како ваља и на време.“

Из Извештаја о раду школе (1985)

На Наставничком већу, стручним активима и ООСК, разматрано је проблем деловања религије на развој младих.

Међуоштински завод за унапређивање васпитања и образовања поставља

питање: „Ко од радника школе, по вашем мишљењу, може и треба да пружи највећи допринос на сузбијању деловања верских заједница и свештеничких удружења, на ширењу верске поуке међу младима? Одговор је јасан – разредне старешине.“

Јуни 1986. з. Збор радних људи

Расправљајући о успеху и владању ученика, један делегат Збора је рекао да је важнија васпитна страна код ученика, него успех и иштакао појаву огласка ученика у цркву, што никако није добро. Друштво делегата је за то да се што више ради на томе да се деца која су кренула погрешним путем, што пре врате на прави пут. Има и тога да деца иду у цркву и црква се бори да придобије што већи број деце. Трећи делегат је био мишљења да треба пронаћи начин да се та деца одврате од ишћеног деловања цркве.

Обавештење директора школе ученицима и наставницима (7. фебруар 1991)

Вечерас, у 16.30 часова у холу Школе ће се одржати свечана академија посвећена Светом Сави – Расико Немтњу.

Обавештење ученицима и наставницима

Обавештавам ученике и наставнике да се 27. јануара 1992. године неће изводити редовна настава, већ ће се тога дана одржати свечана академија посвећена Светом Сави, са почетком у 10 часова. Свечаној академији су обавезни да присуствују сви ученици и наставници школе. После академије за ученике ће се приредити Светосавски бал.

Записник са Наставничког већа (1992)

Школа је добила захтев од манастира Жиче да њихова монахиња разговара са родитељима и понуде им да ученици који то желе могу похађати часове веронауке у манастиру. Директор је консултовао Министарство и они су му то дозволили.

Савиндан 1995. з. Наставничко веће је договорило да се прослава Светог Саве обави у школи. Ученици ће после програма имати изранке по одељенима, а синдикат ће приредити закуску за раднике школе.

На састанку директора основних и средњих школа из Рашког, Расинског и Моравичког округа који је одржан 1998. г. у Краљеву, министар просвете је рекао да се Дан Светог Саве у школама слави, али тако да се верски обреди не врше у школама, већ у храмовима и кућама, а наставници са ученицима у школама да припреме пригодне приредбе и изложбе.

У новом миленијуму Савиндан као некада.

Приредио
Славољуб Васијевић

У Ђурђевим ступовима на дан Благе Марије

УСТОЛИЧЕЊЕ ЕПИСКОПА ЈОАНИКИЈА

На дан Благе Марије, 4. августа 2002. године устоличен је епископ Јоаникије на трону епископа будимљанско-никшићког. Овом светом чину присуствовало је више хиљада православних вјерника из свих крајева земље.

Свето чинодејствије почело је светом архијерејском литургијом коју је служило више архијереја српске православне цркве – високопреосвештени митрополити црногорско-приморски Амфилохије, дабро-босански Николај и велешко-повардарски Јован, затим преосвештени епископи бачки Иринеј, рашко-призренски Артемије, осјенко-пољско-барањски Лукијан, врањски Пахомије, милешевски Филарет, далматински Фотије, захумско-херцеговачки Григорије, владика Атанасије, замјеник епископа жичког, уз саслужење бројног свештенства.

Након обављеног устоличења преосвештеног епископа Јоаникија у порти манастира Ђурђеви ступови, одржана је духовна академија.

Устоличеном преосвештеном епископу Јоаникију г. Зоран Живковић, помоћник директора "Службеног листа" уручио је фототипско издање *Мирослављевог јеванђеља*, а проф. др Богољуб Шијаковић поклонил му је панагију.

Овој великој хришћанској свечаности присуствовали су представници државе, Војске Југославије, САНУ, ЦАНУ, руски конзул у Југославији и многи културни и јавни посленици. Представници руске православне цркве приступили су са царском заставом Романових, мученички уморених и накнадно канонизованих у свештеномученике.

Устоличење Његовог преосвештенства епископа Јоаникија честитали су предсједник СО Беране г. Реља Јованчевић и представници вјерских заједница реис Идриз Демировић и бискуп Илија Јањић као и академик Матија Бећковић, у својству изасланика Његовог краљевског височанства принца Александра Карађорђевића.

Благодарим Богу, Тројици јединосушној и нераздјеливој, који ме је удостојио ове светије службе, које је Христос син Божији, усиројишељ и усавршишељ. Дјела епископске службе саздави се од људскога штруда и најора онога који за прима, али се у цијелин проишквива божанском благодаћу и божанским промишљењем. По штоме и остјаје узвишено дјело, што се у њему неометјано сусјиче божанско и људско дјеловање. Но, кожд се овој узвишеној служења удостојио, није се ничим људским могао похвалити, јер ништа се људско не може мјерити са божанским даровима.

Дубоко осјенам, а данас у овоме светоме чину изричито, истинитост Господње ријечи која каже: Гаје су двојица или тројица сабрана у име моје, ондје сам и ја са њима. За што вам веома благодарим, браћо архијереји, што сје дошли да ме утврдише у овој апостолској служби и да ме узведше на овај свети трон епископа будимљанско-никшићког, који је још свети Сава овдје пошавио. Вашиим и учешћем у овоме светоме чину, утврдили сје не само нашу смјерност, него и сво бољубиво свештенство, моштитво и вјерни народ ове, послје 350 година од мученичке смрти митрополита Пајсија, обновљене епископске.

Посебно међу вама благодарим, божаносци оци архијереји, новом исповједнику црквеног јединства и слободе духа у Христу, Његовом Високопреосвештенству митрополиту велешко-повардарском, Господину Јовану, који је у ове дане својим одважним свједочењем Јеванђеља пошавио савјест православних у Македонији. Због штога је данас гоњен од браће своје и силних овога свијета као што је некада хришћаники Давид био гоњен од Саула. Помозмо се, сви свети оци, браће и сестре, да Господ

својом силом и духом истине укријеји митрополита Јована и да оне који га зоне уразуми, ради спасења вјерних у Македонији.

Овим данашњим свечаним чином преузимам јуну одговорност епископске службе, не изоловано, него у литургијском и канонском заједничтву са свим православним архијерејима једне Свете Саборне и Апостолске цркве. Због штога ћу се на првом мјесту сјарати да његујем чиситоу и духовно богајство православне вјере, руководећи се у свему Светим Писмом и Светим Предањем, правилима светих васељенских и помјесних сабора и бождонаштитим учењем светих ошца.

Наштојаћу да се сви вјерни, нарочито млади, укључују у животи Цркве и њене различите службе, како би бождане шаленше умножавали, освештали и ошлемењивали, што више добри у овом животи чинили и душе своје спасавали. Примам на себе, са унушрашњим шрејештом, ову брижу о људским душама, које ми Бог у Цркви својој повјерава, да би добре у добру утврђивао, слабе кријејио, сиромаше помагао и младе васпитивао. Тражићу изгубљене овце дома Израилова, да бих Господу могао дајти одговор у дан сјарашнога суда Његовога.

Ево мене и дјеце моје духовне које ми даде Бог.

Трудићу се, и вјерне на што упућивати, да не заборављају духовно огњитије српскога народа, мученичке Косово и Мешохију, штомо расјети народ, једнако прожданике и оне који су ријешили да остјану, и посебно светиње: Пећку Патријаријату, Високе Дечане, Грачаницу, Девич и остале. Те светиње је народ ове Епископије свом душом увијек љубио и њима шјешке на причешће и моштитву долазио.

Ова Епископија се обнови благодаством светиога Саве и светиога Василија Острошскога, а из мучеништва њеног последње

митрополита Пајсија, и љубављу народа који очува вјеру својих ошца. Сагледавши добре њене моштитости и духовне ризнице које посједује, високопреосвештени митрополит црногорско-приморски Господин Амфилохије, предложио је да се она обнови, што је Свети архијерејски сабор са нашим светим патријархом Павлом, одмах благословио.

Наштојаћу да чувам и унапређујем добре односе са Римокатоличком црквом, шемељећи се на оним испрошјеним духовним ризницама хиљадугодишњег заједничтва. Такође, живјећу у добрим односима са исламском вјерском заједницом и са свим добрим комшијама, јер свима нам је Бог заповиједио да добро чинимо и да се на такав начин спасавамо.

Од свега срца благодарим свима који су дошли данас на ову свету службу и на овај велики чин, да се заједно помозмо Богу, свима а нарочито браћи и сестрама монасиа и монахињама са мученичког Косова и Мешохије. Посебно поздрављам свештенство Руске православне цркве, који нам дођоше са иконом мирошочивом светиоцарствених мученика Романових. Такође поздрављам браћу и сестре, монахе и монахиње, који су дошли из Француске, православне хришћане који су дошли да учештвују у овом светом чину. Божи благодарств свима и моштите Свете Богородице, Светих ошца нашега Саве српскога и Свете Марије Магдалене са свима вама. Амин! – рекао је у бјеседи епископ Јоаникије.

Радомир Губеринић

РЕЉИНА ГРАДИНА

Рељина Градина се налази на рту косе која се спушта од брда Шанца према ушћу реке Људске у Рашку, између села Варева и Шавана. На самом рубу те косе има порушених зидина, а на падини косе су и закопи од зграда, зиданих каменом. По предању, ту је било градско утврђење Реље Крилатице од Пазара, познате личности из народних песама. Реља је живео средином XIV века, а умро је пре Косовског боја и сахрањен у цркви Никољачи, код села Кончулића на Ибру, у којој се одржала његова гробница с непотпуним натписом. На "саркофагу" је уклесан натпис, по коме је ту сахрањен Стефан звани Хреља, у другој половини XIV века.

Турци су средином XV века порушили утврђење, а камен од утврђења употребљени за подизање насеља Трговишта, прозваног Пазариште, код ушћа реке Људске у реку Рашку, у равници на десној обали Рашке.

Последње остатке градског утврђења употребљени су градитељи приликом подизања цркве Св. Варваре, задужбине рашког епископа Симеона, почетком XVI века. То је век у којем је дошло до извесног попуштања турске стеге и одмах се развила градитељска делатност у области Рашкој на подизању цркви и манастира.

Као што је познато, на том месту су постојала три веома важна објекта: Рељина градина, Трговиште и Црква Св. Варваре, односно манастир. Међутим, у народу живи успомена само на Рељину градину. Друга два објекта се не помињу ни код Срба хришћана – православана ни код исламизираних Срба и Арбанаса. Сви они су се у ова села, углавном, населили после Првог српског устанка. Раније српско становништво се, после неуспешних Карађорђевићевих борби за ослобођење Новог Пазара 1806. и 1809. године, разбежало, а села су запустела. Ако је неко од исламизираних Срба и Арбанаса знао нешто о цркви Св. Варваре, није хтео о њој да прича, радије је причао о Рељиној градини, иако је она била старија и разрушена. Садашњи Срби који живе у околним селима, кад су дошли нису имали од кога да чују. И тако су та два објекта, Трговиште и црква Св. Варваре пала у заборав – све до скоро.

Пре рата, када сам имао седам-осам година, за дугих зимских ноћи небројено пута сам слушао приче од мојих родитеља или суседа о Рељиној Градини, затим о Трговишту – Пазаришту крај реке Рашке на ушћу Себечевке, онда прича како су порушени манастир Ђурђеви Ступови и манастир Солоћани, и како је порушена црква у суседном селу Петрови и на крају о роду – братству Дабића; да смо живели у Горњој Пожеги на десној страни реке Људске, испод Олева. За време Првог српског устанка побегли су,

са осталим Србима. Због носталгије за завичајем после три године вратили су се у Пожегу. Било је касно. Исламизирани Арбанаси – Друштинци били су већ запосели напуштено имање.

Из јаза су откопали закопано бакарно посуђе, а у Олеву нашли скривену кацу са житом. Узели су све што су откопали и попели се одатле према северу у село Родиће, тада делимично напуштено, запосели су старе порушене куће и остале зграде и ту остали до данашњег дана. А онда би показали удубљење на телици, где је ударена крампом приликом вађења посуђа из јаза. То им је била реликвија. Но, садашње генерације, после двеста година, реликвију су им уништиле.

Све сам то слушао данима и ноћима. О цркви – манастиру Св. Варваре и Трговишту никада ни речи нисам чуо. Једноставно је све то пало у заборав и никада се није помињало. Није могло да се чује о њима ни у воденицама испод села Лукоцријева, док су људи чекајући да им се самеље донето жито, од дуга времена, причали о свему и свачему, па и о прошлости. Ни Срби ни Турци никада нису поменули Трговиште и Св. Варвару.

Црква Св. Варваре, некада манастир, сада црквина налазила се у Вареву код Новог Пазара. У једном запису из 1525. године забележено је да је рашки епископ Симеон откупио црквену књигу Законик и даривао је својој задужбини цркви Св. Варваре. Ово је био манастир све до 1690. године, кад су Турци порушили и манастир и конаке. Монаси су одбегли као и остали Срби из ових села. За цркву Св. Варваре, Срби мештани из околних села, сазнали су тек педесетих година XX века; када су истраживачи Завода из Београда 1932. и 1948. године посећивали овај локалитет.

Ни мештани села Лукоцријева нису знали порекло имена села. Раније се ово село звало Лука, а у њему се налазила црква, па је од имена Лука и Црква добило данашње име Лукоцријево. Суседно село Вареве је добило име по цркви Св. Варваре. Све су то трагови тог, некада чувеног манастира и летње резиденције Рашког епископа Симеона. Манастир Св. Варваре је дао печат и једном и другом селу и на тај начин овековечио чињеницу да су ту живели Срби – Рашани.

После откопавања темеља цркве Св. Варвара мештани се окупљају на дан "Бијелог петка". Тог дана је заветна слава села – крстоноше њиховог села. Тада долази поп, тако да и ова црквина сада повремено пева. Цркви и мештанима нека је срећно васкрсавање после три стотине дванаест година!

Мирслав Дабић

Представници Грчке и Англиканске цркве у посети епархији Милешевској

ЗА ЈЕДИНСТВО ХРИШЋАНСКОГ СВЕТА

У посети епархији милешевској, 15. маја 2002. године, боравили су Његово високопреосвештенство митрополит диоклетиски Грчке православне цркве господин Калистос Гвер и Његова преузвишеност бискуп кентеберијски и лондонски господин Ричард са сарадницима и православним верницима из Грчке и припадницима Англиканске цркве из Велике Британије.

Дочеку гостију и доксологији у манастиру Милешева, уз епископа милешевског господина Филарета и свештенства епархије, присуствовали су и грађани општине Пријепоље.

Након заједничке молитве, добродошлицу званичницима Грчке православне цркве и Англиканске цркве пожедео је Његово преосвештенство епископ Филарет:

– Желимо и молимо се Богу да једнога дана будемо сви једно у Христу, да наша ме-

ђусобна сарадња из дана у дан буде свестрајнија и садржајнија. Христијанизација и евангелизација данас је потребна свој Европи и целом свету. Да ли ће тако бити многоме зависи од заједничког сведочења хришћанства и нас хришћана.

На речима добродошлице први се захвалио митрополит диоклетиски господин Калистос:

– Страдања милешевског манастира су симболичан одраз целокупног страдања српског народа, али уз снагу коју има српски народ успео је да преживи и да наново процвета. Циљ нашег поклонишког путовања јесте да упознамо земљу али и да омогућимо што шире и дубље разговоре о односима православне и англиканске цркве. Да би смо дошли до јединства морамо прво да се заволимо, да би се завољени нужно је да се међусобно упознамо.

Изражавајући захвалност за добродошлицу и задовољство што се налази у манастиру у коме су почивале мошти светог Саве, бискуп кентеберијски и лондонски господин Ричард је рекао:

– Сигурни смо да је одговорност цркве у даљем развоју српског народа изузетно велика. Европа нема душе без хришћанског јеванђеља. Да би тога било потребно је јединство хришћанског сведочења, како на Западу тако и на Истоку. Наша молитва је да ово поклоништво томе допринесе.

У знак трајног сећања на боравак у милешевској епархији, Његовом високопреосвештенству господину Калистосу и Његовој екселенцији господину Ричарду владика Филарет уручио је на дар фреску милешевског Београдског анђела.

М. Теушев